1000

nós.

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.°—A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6'00 *pesetas.*
Fora da Península	8'00 »
Número solto	0'70 »

NOTA

Este boletín non pubricará máis orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

O viño da alegría, POR VICTORIANO TAIBO.
Ensaio d'un programa pr'o estudo da literatura popular galega, POR VICENTE RISCO.
Catálogo dos Castros Galegos, da Seizón de Prehistoria do S. E. G.
A Sangrante Namorada, POR PEDRO DE RÉPIDE - (Traducción de J. I. R.)
Arquivo Filolóxico i-Etnográfico de Galiza.
Os homes, os feitos, as verbas, POL-A REDAUCIÓN.

Reloxería ZENITH

MÁQUINAS PARLANTES. DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

Vicente Risco

Abogado

Santo Domingo, 47-2.° Ourense

NÓS

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano X ★ Ourense 15 Agosto 1928 ★ Núm. 56

★

Seres aleixoados, opresos pola dore,
a quenes a faterna consome noite e día,
almas cheas de pena, vinde a mín, vinde prestes,
eu poseio un segredo: o viño da alegría.

Enxugai esas baguas que escaldan vosas faces,
abride os vosos peitos ás auras da ilusión,
a copa que soergo
é a meiciña certa pr'o voso coraçón.

Non hai magoa moufeira, por cativa que seja,
que non desapareza ao seu poder vital;
unha copa somente
deixa as almas feridas libres de todo mal.

As horas de soedade, as mourenzas da vida
tornanse ao seu influxo en florecido abril;
o pranto do esconsolo
i o ritus da tristura, en ledicia souril.

Peitos malados, vinde! Vinde, almas doridas!
Só unha copa abonda! A cruel melancolía,
as dores que vos coutan van ficar espar'jidas
no miragre abraiante da bendita alegría.

VICTORIANO TAIBO.

(Do libro «Enxangadas» que vai aparecer editado por NÓS.)

ENSAIO D'UN PROGRAMA PR'O ESTUDO DA LITERATURA POPULAR GALEGA

(Conferencia lida na xuntanza anual do Seminario d'Estudos Galegos tida en Pontevedra nos días de Páscoa d'iste ano de 1928)

Veño falar, coma Direitor da Seizón d'Etnografía do noso Seminario, da Poesía, ou millor, da Literatura popular galega. O tema e o tidoo apropiado pr'esta parola, había ser: *a y-Alma galega na literatura popular.* Efeitivamente, eiquí está o qu'importa qu'esa literatura seña a manifestazón d'unha alma sustancial e distinta... Hai vinte ou trinta anos, no tempo do positivismo, cand'os feitos literarios e todol-os outros feitos d'orde cultural se tiñan coma resultancias de difrentes concausas d'orde fiseco, habería qu'enxergal-o asunto d'outro xeito en todo diverso, e non houbera parecido dino da cencia, o intento teórico qu'o tidoo espresa. Mais hoxe é xa outra cousa: hoxe os feitos culturás considéranse coma manifestazóns visibeles e externas d'unh'alma coleitiva, coma formas criadas pol-a y-alma d'un pobo, que por elas s'espresa, e todas elas, coherentes unhas co-as outras, sin que ningunha d'elas poida ter un desenrolo independente, compoñen unha espresión fisonómica compreta, que o historiador pode interpretar. Determiñal-a y-alma d'un pobo nas suas formas culturás enxebres, é o que chamamos interpretazón fisionómica da historia. En realidade, iste conceito venlle á historia da etnografía, e d'eiquí a importanza capital que hoxe ten esta cencia. O noso intento pois, responde ás arelas da cencia dos nosos días.

Agora ben, *a y-alma galega na literatura popular,* é tema doado pra tratar liricamente, mais imposíbele, pol-o d'agora, de tratar centífecamente.

Por certo, todos sabemos, todos témol-a impresión viva e forte de qu'a nosa literatura, tanto erudita coma popular, ten algo seu que non ten outra ningunha, ten unha espresión caraiterísteca e inconfundíbele, ten unha fisonomía particular. Todos nós poderíamos apuntar sen incerteza, algunhas das siñás, das marcas que a individualizan: o sentimento da terra, o lirismo, o humorismo, a saudade. Pra divagar n-unha pseudofilosofía doada, entretida e galana, abonda co-eso; mais a cencia pide outra cousa.

Ainda mais: os mais letrados atopan sempre qu'esas caraiterísticas de sentimento e pensamento qu'aparecen na nosa literatura sabia e popular, aseméllanse o mais posíbele, ás que os escritores antigos e modernos dan coma distintivas da y-alma céltiga. Ningunha cousa mais lóxica, pois así coma canto dín de infruenzas e colonias gregas e troyaas na nosa Terra, non pasa de ser un conto inventado por un escuro retórico estabrecido na Bética, Asclepiades de Mirlea, do que ren se soubera si nono houbera copiado Strabón, pol-o que toca ós Celtas, non somentes está fora de discusión o seu asento eiquí na Edade do Ferro, senón ainda o parentesco indudábele da nosa poboazón anterior á iles co-a das outras terras por iles ocupadas no Ocidente europeu... Mais esto é pouca cousa pr'o noso intento.

Iste tema da poesía popular galega, anque pareza mintira, é un tema centífecamente inédito. Todal-as cencias, enantes de chegaren a unha sistemática, pasan por un tempo de recolleita e clasificazón de feitos. O estudo da literatura popular galega áchase ainda no comenzo d'esta laboura: temos algunhas colcizóns de cántigas e copras, algunhas de refrás e algús romances; mais as leendas, os contos, os apólogos, as adeviñanzas, e todal-as demais manifestazós da musa

popular, é somentes agora e, compre dicilo: gracias â revista NÓS, que encomenzan a ser recollidas á cito.

Pol-o tanto, pra estudar centífecamente a literatura popular galega, co-as luces da etnografía e da literatura comparada, temos que emprincipiar pol-os pirmeiros pasos, e agora, eiquí, n-esta parola, non poderemos sair dos preliminares. Imos ver somentes si podemos sental-as bases do estudo centifeco da nosa literatura popular. De camiño, non quita que vaian xa surtindo ouservaciós curiosas qu'un poida aproveitar despois. Ô m'encomendar â vosa benévola xentileza, prégovos perdón por si teño que repetir cousas cecais sabidas, mais compre en todo caso emprincipiar por elas.

***

O qu'imos estudar forma parte do *folk-lore* ou saber popular (en alemán *Volkskunde*). Esta é unha cencia ainda nova. A sua nacencia, com'ouserva moi atinadamente Van Gennep, no comenzo do seu libro *La formation des legendes*, débese ô romantismo. O romantismo, a mais poderosa e mais nobre corrente d'ideias que comoveu Europa nos tempos modernos, o romantismo ô que debemos nós, galegos, a nosa renacencia do século pasado, o romantismo qu'ergueu ôs Precursores, non consiste, coma pensan moitos ainda, en cantar â lua e morrer d'amor. É unha modalidade temperamental, e é unha aititude filosófica; no fondo, é a Saudade. É unha aititude filosófica, e por iso alampa no pensamento misteco e subrime d'un Schelling, d'un Schlegel d'un Novalis. É unha modalidade temperamental e por iso non houbo verdadeiro romantismo na Italia, nin na Hespaña, nin cáxeque na Francia, e houboo na Alemaña, e houboo na Ingraterra, e houboo na Irlanda, e houboo na Galiza.

O clasicismo, pechando o esprito no estreito circo da perfeizón erudita dos modelos gregos e romanos, mantivo moito tempo o pensamento e o gusto europeu n-un pequeno mundo ond'il quería ver todal-as grandezas, e iñoroutodo o que non foraaquelo d'onde sacara os seus idolos. Así s'esprica que os Portugueses non describiran as subrimidás da India, e que Camões falara do cativo Olimpo ô pé do excelso Kailasa, e sentara á Baco no trono de Vishun e Mahadeva.

O romantismo crebou as cadeas que nos tiñan amarrados ás colunas do Parthenón, e diante dos ollos da Europa, escarramelados de pasmo, revelou á un tempo o exótico e o enxebre. Europa coñeceu o *Ramâyana* e o *Mahâbhârata* da India, o *Schah Nameh* da Persia, o *Tao-te-King* de China; mais tamén Francia volveuse ás suas *Gestas*, Alemaña ôs seus *Niebelungen*, Scandinavia ôs seus *Eddas*, Escocia ô seu *Ossian*, Finlandia ô seu *Kalevala*, e todos â sua literatura popular.

O estudo sistemático da literatura popular foi iniciado na Alemaña pol-os irmáns Grimm, na coleizón *Kinder-und-Hansmärchen*, pubricada en 1812-13, os quales, co seu imenso saber filolóxico e mitolóxico, emprenderon o labor d'interpretal-os contos e leendas.

Dend'entón o labor que se ten feito n-iste senso no mundo inteiro, mete medo. Non podemos eiquí nin tan xiquera resumilo nas liñas xerás. No que segue irase vendo algo.

Ora, enantes que nos metamos no probrema da interpretazón, compre facer un ordeamento do material, que é por onde s'empeza. Compre que emprincipemos por unha clasificazón, por unha división en seizós.

Unha división da literatura popular, ha ser naturalmente, pouco mais menos, com'a da literatura erudita, pol-o menos, nas liñas xerás. Esto è ben comprensibele, xa que no fondo, unha e outra veñen responder ô mesmo pulo radical, bifurcan d'unha raiz común, e endexamais viven isoladas de todo unha da outra, ainda nos tempos de mais artificial clasicismo ou de servil imitanza do alleo. Poi-o tanto, non hai incomenente en que apriquemos â literatara popular a manida mais inevitábele división dos tres xéneros, e a dividamos en *épica*, *lírica* e *dramática*. Notemos que esta derradeira, antre nós, vai cáxeque perdida, embora teña deixado abondo siñás de ter eisistido, e embora ainda se representen n-algús lados desfigurados *autos sacramentás*, por Nadal e

Semana Santa, e *entremeses* pol-o entroido.

A *épica popular* é antre nós a mais importante. Pode qu'esto vos pasme; mais compre ter en conta qu'eiquí non falamos de épica en verso, senón que comprendemos n-ela toda épica fragmentar, toda literatura oral de caraute *narrativo* ou *didáctico*, ou seña, o que outros, o folklorista catalán Serra i Pagés, por eixempro, chaman *novelística popular*. A novela sempre foi tida por xénero épico, e a didáctica, de tan gran desenrolo no Oriente e nos nosos períodos románico e gótico (por non empregarmos a espresión *surannée* d'Edade Meia) sobre todo na Hespaña, pol-a infruenza arábiga e xudaica, entra na épica tamén.

Na *épica narrativa* faremos duas seizóns: *as leendas* e os *contos*. Que diferenza hai antre leenda e conto? Duas fundamentás: a localizazón e a creenza. A leenda está de cote localizada: o que n-ela se conta, aconteceu n-un lugar determiñado: «no Castro de Morgade, na fonte de Sabariz, no puzo do Inferno»... O conto acontez en lugar e tempo indeterminado: «*Erat quidam rex in cujus imperio quidam pauper habitabat...*» asegún o eixempro que Van Gennep tirou dos *Gesta Romanorum*. A leenda refírese pra que a crean, dáse coma acontecida realmente; o conto cóntase coma cousa discurrida, coma creazón literaria: «contos que van de camiño», é a espresión dos nosos peisanos.

Ora, a leenda pode ser de tres castes: *mítica* si se refire a persoaxes sen eisistenza histórica: sirvan d'eixempro os mouros que habitan nos castros. Estas leendas solen ser espricativas. O pobo quer unha espricazón dos feitos qu'ouserva; os nosos peisanos perderon a lembranza dos nosos antepasados que ergueron os castros, e queren saber quen fixo aquelas fortificazós, e pol-a lei das trasposicións de Raul Rosières, puxo os mouros no canto dos verdadeiros costrutores dos castros. Outras vegadas, a leenda invéntase pr'espricar un nome: Xurenzás, pérto do Carballiño, enantes chamábase Zás, mais o Señor d'un castelo qu'alí habia, prendeu alí á un seu nemigo, e fixolle xurar que se daba por vencido; e il dixo: «*Xuro en Zás* qu'estou vencido». Asina esprica a leenda o nome de Xurenzás. Cando as leendas se refiren a divindades, ou sirven pra espricar fenómenos astronómicos ou meteorolóxicos, entón costituen o *mito* propiamente tal: por eixempro, antre nós, as referentes ôs *nubeiros, tronantes* e *legrumantes* que tran e fan cair o pedrazo. Asegún algús intérpretes, todal-as leendas e os mais dos contos, serían mitos primitivos mais ou menos desfigurados; así o coñecido persoaxe chamado Barba Azul, din que é o deus indo Indra, rei do firmamento e dono do raio, que n-unha semáa mata sete auroras, que son as sete mulleres de Barba Azul, e os irmáns da derradeira e vengadores das outras son os Açvins que repersentan os crepúsculos. A porca Cinzenta borrallenta, malcontenta do conto de nenos, é tamén a Aurora coberta pol-as nubes, que son as irmás, e que por fin xúntanse co sol, que é o príncepe. Os fundadores d'esta escola foron os irmáns Grimm.

A leenda pode tamén ser *histórica*, com'a nosa do Mariscal Pero Pardo de Cela, ou pode ser *haxiográfica* ou referente á vida d'un Santo, com'a de San Ero d'Armenteira ou a do bendito San Amaro, posta en verso en xeito popular pol-o noso Cabanillas e en estampas manifecas por Castelao. Notemos de camiño qu'antre nós son escasas as leendas históricas.

Vistos os tres tipos de leendas, temos que falar agora dos *romances* que poden pertencer a calquera das tres clases. Dubidouse algún tempo da eisistenza d'un romanceiro galego, e ainda hoxe nón son moitos os recollidos. Murguía, no seu libro *Galicia*, Antonio de la Iglesia no volume III de *El idioma gallego*, o mestre Cotarelo na revista *Ultreya*, Macíñeira en *San Andrés de Teixido*, Xaime Prada en NÓS, o *Boletín da Academia galega* e outras revistas mais antigas, teñen pubricado xa un bó mangado d'iles. Hai unha imensa difrenza antre o romanceiro galego e o romanceiro castelán. O romanceiro castelán é principalmente histórico e realista: predominan n-il os romances referentes á historia nazonal, os mouriscos e os fronteirizos. O noso é idealista e lexendar: predominan os romances de tipo novelesco, os relixiosos e os de bulras, e hai nos dous

pirmeiros a mesma atmósfera de bretemosa vaguedade e de fondo sentimento que nas novelas do ciclo bretón ou nos dramas da pirmeira época de Maeterlinck, cando ainda non acudira ôs remedios de Voronoff. Hainos com'o d'*Albuela, Dama Gelda, Don Gaiferos de Mormaltán* que son verdadeiras xoias literarias.

Tamén podemos dividir os contos en varios tipos: 1.° *Maravillosos,* que se relacionan co-a leenda, e tratan moitas vegadas os mesmos asuntos.—2.° *Eixemprares,* que son os que se propoñen un enseño, ben seña moral, ben seña endemonolóxico, ou do que chamaríamos con Gracián Arte de Prudenza, discipriña cara a Schopenhauer, e popular antre os nosos peisanos, cos nomes de *trastendu, Gramática parda,* etc. Nos contos d'iste tipo, que por outra beira poden entrar na didáctica, podemos arredar, señan en prosa ou verso, duas castes: *apólogos,* cando os persoaxes son bestas, e *parábolas* cando son cristiaos. De calquera das duas castes hai abastanza, e abonda percorrer o *Arquivo filolóxico e etnográfico de Galiza* da revista NÓS, o *Idioma gallego* de la Iglesia, o volume IV da *Biblioteca de las tradiciones populares españolas,* as revistas antigas, pra atopar ben d'iles. Tamén son moitismos os dos dous tipos seguintes: 3.° *Humorísticos* e 4.° *Eróticos.* Pol-o derradeiro, solen facer outro cos 5.° *Mnemotécnicos,* que sirven pra axudar â memoria e que nos fan presente algo no que mais adiante temos qu'insistir: o caraute utilitario da literatura popular.

Ainda ademiten os contos outra clasificazón fundada nos temas: contos de *bruxas,* de *lobos,* de *ladrós,* de *caza,* d'*abades,* de *xastres,* do *demo,* das *ánimas,* de *bestas,* do *zorro,* e outros que non quero lembrar.

A *didáctica* podería comprender tamén os contos que chamamos eixemprares e os mnemotécnicos, mais deixarémola reducida â parte mais esmigallada e fragmentaria da literatura oral, e faremos Seizóns: *Sentenzas* que comprende os *proverbios,* os *refrás* e os *ditos;* as *adeviñanzas* e os exercizos d'aprendizaxe, com'os *trabalinguas* e outras cousas pol-o xeito. Da pirmeira seizón hai recollido moito, principalmente refrás; lembro agora as coleizóns de Ricardo Caruncho, *Cantares y refranes gallegos;* Saco Arce, na *Gramática gallega,* Emilio Alvarez Jiménez, *Refranero agrícola gallego* (Pontevedra, 1904); La Iglesia, no vol. III de *El idioma gallego;* o vol. IV da *B. das T. P. españolas* por Machado; Carré Aldao, *Refranero gallego,* Cruña 1908, etc.

Tocantes ôs ditos e frases feitas, que teñen unha imensa importanza, hai na *Gramática* de Saco Arce, no volume citado de *El idioma gallego,* no da *B. das T. P. E.,* moitos eixempros.

***

Mais difizle de clasificar é a *lírica.*

Trátase eiquí de verdadeira lírica, coma era a dos *Cancioneiros;* pois a nosa lírica popular, co-a esceución se cadra d'algús parrafeos en verso, está feita pra ser *cantada,* e ainda á veces, depende da múseca. Esto é o primeiro que hai que ter en conta: o estaren destiñadas ô canto as obras d'esta caste. O qual imprica o que cada tonada teña as suas copras determiñadas, sen que seña licito, en vigor, estudar arredadamente a letra da múseca.

Outra cousa que compre ter en conta é a *ocasión* en que se cantan as cántigas. Moitas vegadas, o destiño preciso das cántigas esqueceuse. En moitos lados, hoxe, a xente canta indistintamente cántigas compostas pra diversas ocasiós. Os Coros galegos cantan tamén á eito, postos en roda, e c'un acompañamento de gaita, tamboril, bombo, pandeiro, ferreñas, ferros e castañolas. Con esto, as cántigas non solo perden intrés etnográfico, senon tamén valor estético. Xavier Prado, n-*A Retirada de Napoleón,* e o Coro *Saudade* da Cruña, trataron d'escenificar as cántigas dos Coros, póndoas no seu ambente natural. O qual iba atinado porque compre considerar pra que auto da vida foi cada cántiga composta. Com'ouserva Van Gennep, referíndose âs leendas, a cántiga é o auto pra que foi composta, forman un todo cuios elementos débense considerar á un tempo: «O recitado dos contos, fábulas e leendas non se fai en calquera istante do día. Ben é un da riola d'autos propios pra s'espa-

rexer dos traballos do día; ben sirve pra intensifical-a aución (no camiñar pol-o deserto ou na selva) ou preparar pr'a aución (a caza, a batalla, etc.)». Asina dí Van Gennep. Pra min esto acontez con mais motivo nas cántigas. Non hai dúbida qu'as cántigas d'*espadelada* sirven pra soster co-a múseca o ritmo do traballo da tascadeira, qu'as cántigas d'*arrolo* sirven pr'adormental-os nenos co-a sua melopeia monótona. Pro ainda mais que esto: hai cántigas que teñen un valor ceremonial e de rito, coma son as de *Reises* e d'*Aninovo*. E aproveitarei esta ocasión pra faguer notar que *ritmo* e *rito* (verbas que veñen da mesma raiz indoeuropeia) espresan no seu fondo metafíseco a mesma cousa, sinificada na verba sanskrita *ritam*, cuia incarnazón sobrenatural é Vishun, aquela-parte da divindade manifestada (Saguna Brahman) que sostén e conserva a vida do mundo, que-é rito, que é ritmo: ritmo, coma se dixéramos, múseca e poesía. D'eiquí a universalidade e a eternidade da Arte, a sua inmensa potenza e a sua omnipotenza, pois a Arte, que é ritmo e rito, é a que sostén a vida do mundo.

Pois ben: a nosa primeira clasificazón da lírica popular galega fundarase no rito, ou seña, no destiño das cántigas. Coido que, anqu'iste cadro póidase millorare, posto que ademais non é a lírica a miña especialidade, nin teórica nin práuticamente, pódense estabrecel-as seguintes categorías de cántigas:

1.ª *Cántigas correspondentes ás festas do ano*, de caraute relixioso ou non, supervivenzas algunhas de ritos paganos. Temos eiquí as de *Aninovo*, com'as que cantan no Castro de Caldelas, con múseca moi sinxela e primitiva:

Ano novo, ano novo
Ano novo velo ehí ven
veña pol-o noso ben
pol-o de vosté tamén.

de *Reises*, com'a qu'insere La Iglesia:

D'Ourente saen tres Reis
Todos tres en compañía
En tres cabalos fermosos
Que reluman com'o día.

De *Semana Santa*, com'aquela:

Jueves Santo, Jueves Santo
Tres días antes de Pascua
Quand'o Redentor do mundo
Aos seus discíplos chamaba

Dos *Mayos*, com'as que cantan n-Ourense:

Velo ehí ven o Mayo
pol-a Burga abaixo

De *Nadal*, com'aquelas de:

Camiñando vai
A Virxen María
San Xosé levaba
en sua compañía

Ou:

Os fillos dos ricos
en berces dourados
e tí, meu neniño
nas pallas deitado

De *San Xohan*, d'*Entroido*, etc.

2.ª *Cántigas de romaxe*, que se cantan no camiño das romerías, moitas d'elas de caraute relixioso, com'as referentes ó San Andrés de Teixido, recollidas por Maciñeira no seu libro e por Ben-Cho-Shey en NÓS. Son estas de tradizón ben antiga, pois descenden das dos pelengrís de Sant-Iago.

3.ª *Cántigas de divertimento*, das que podemos facer duas castes, asegún señan ou non pr'acompañar o baile. Antr'as primeiras, temos as *muiñeiras, riveiranas, fandangos, carballesas*, etc. e moitas veces as *pandeiradas* e *cántigas de pandeiro*. Antr'as segundas, as *alboradas, alalás, cántigas de reguelfa* e *desafío, foliadas*.

4.ª *Cántigas pr'acompañal-o traballo*, que son as d'*arada*, d'*sega*, d'*espadelada*, de *vendima*, d'*arrieiro* e outras moitas.

5.ª *Cántigas domésticas*, onde encaixan os *arrolos* e *cantigas de berce*.

6.ª *Cántigas de cego*, propias pra pidir a esmola, moitas veces improvisadas no istante e endereitadas a persoa determiñada.

Agora, imos clasificar as cántigas líricas pol-o *ritmo*, xa qu'as clasificamos primeiro pol-o rito. Esta é unha clasificazón mais sinxela na aparencia. Imos botar man tamén d'un conceito, seguramente inevitábele, da vella poética: imos distinguir a *forma externa* da *forma interna*. Clasificalas pol-a forma externa é cousa doada: as formas métricas e as formas estróficas das nosas cántigas, cóntanse pol-os dedos: as mais son *quadras* ou quartetas oitosilábicas de rima alterna asonantada de segundo con carto, por eixempro:

Marmula, marmulador,
marmula de min e d'outro;
no inferno hai unha cama
para descansar un pouco.
(Saco e Arce, n.º 109).

Algunhas, seña ou non por casualidade, teñen rima perfeita:

O río vai alodado
E mais eu nono alodei
Nunca ninguén diga nada:
Tal auga non beberei.
(Arzúa, S. A. 115).

Outras téñena nos catro versos:

Se mal dixeren de tí,
Non te botes a pensar,
Pórtate ben, eso si,
E deixa ô mundo falar.
(Id. 118).

A orixe d'estas quadras semella toparse nas estrofas latino eclesiásticas de catro versos, en que domiña o dimetro trocaico, ou de tetrametros trocaicos partidos en dous hemistiquios, com'indica Saco e Arce, e semella case seguro no tocantes a Galiza.

Logo ven o *terceto* oitosilábico, con rima de primeiro con terceiro e o segundo libre. Emprégase moito nas cántigas de pandeiro, com'ouservou Murguía. Murguía, e Milá e Fontanals supuxeron s'istes tercetos serían supervivenza das triadas céltigas. Mais as triadas céltigas eran case sempre monorrimas. O pandeiro con que moitos d'istes cantos s'acompañan semella de procedenza arábiga, e por outra parte, nos cantos latino-eclesiásticos emprégase tamén esta forma, coma no *Dies irae*. O terceto haino tamén d'abondo, e ademais, moitas quadras autuás, deberon ser n-outro tempo tercetos, que se convirtiron en quadras repetindo un verso, ou engadéndolle outro que non ven ô caso, coma nos seguintes eixempros:

Herba do trebo miniña
herba do trebo rapaza
herba do trebo miniña
herba do trebo che naza.

—

Santa María d'Entrimo
Santa Marta d'Ortigueira
a muller que come a nata
non pode ter a manteiga.

E hainas que se cantan n-un lado coma quadras, n-outro coma tercetos.

As *muiñeiras* ofercen moita variedade de metros, mais predomiña o endecasílabo anapéstico, chamado de *gaita galega*:

Aquil cabaleiro que vai da cabalo

misturado co sáfico, co decasílabo, e con outros.

Hai tamén copras con versos de *seis* e *sete sílabas*, com'as dos Mayos d'Ourense, que solen ter sete, e os de Nadal antes citados, que teñen seis, unhas e outras en forma de quartetas.

Pol-o derradeiro, hainas con variedade de metros.

A forma interna, o desenrolo e disposizón do pensamento, que é precisamentes o de mais intrés, posto que os metros e formas estróficas cóllense emprestados doadamente, é cousa d'unha análise mais delicada, e me non estreverei eu eiquí a faguer unha clasificazón, senón somentes indicacións que o día de mañá nos poidan servir de guía n-un estudo mais aprofundado.

Antr'as formas antigas da nosa poesía, siñala Menéndez Pidal coma mais caraiterísticas da lírica galega, a estrofe *paralelís-*

teca, a de *refrán* e a de *lexaprén*, namentras que caraiteriza â lírica castelán a composizón na que unha copra inicial qu'encerra o pensamento todo, ven logo glosado cada verso nas estrofes seguintes. Pois ben: na nosa poesía popular, consérvanse integramente o refrán e o lexaprén. Nas cántigas de regueifa e desafío, sucesoras da *tenson* dos trovadores, emprégase o lexaprén, coma tamén nos parrafeios.

O refrán emprégase nas cántigas de caraute relixioso, coma nos Reises, ou profana coma nos Mayos, e en moitas cántigas e brincadeiras dos nenos.

Outras vegadas, as formas dos poetas dos *Cancioneiros*, aparentan desfeitas e trocadas, coma n-esa mesma de:

herba do trebo miniña
herba de trebo rapaza

na que hai unha crara lembranza da forma paralelísteca de:

Ay Santiago, padrón sabido
. . . . . .
Ay Santiago, padrón probado

Tocantes â armazón das quadras oitosilábicas, hai n-algunhas d'elas unha cousa curiosa: semella que se compoñen de duas partes, os dous pirmeiros versos, e os outros dous. O mesmo pensamento repítese duas veces, o mais á miudo, pirmeiro n-unha forma simbólica e despois d'un xeito craro:

Pereira que non da peras
quen ha d'ir enriba d'ela?
Meniña que non ten honra,
quen por noiva a de querela? (S. A. 122)

——

O caldeiro na molida
pousadiño non s'estraga:
Solteiriña, se tes nai,
qu'ande sempre en tua compaña (id. 124)

——

Outras e ô rivés:

Tírate d'esa ventana
non seas tan ventaneira;
unha cuba de bon viño
non necesita bandeira. (id. 165)

Outras se non vé tan crara a relación antr'as duas partes:

O carballo dá a landre,
o castiñeiro a verdura,
rite, queridiña, rite
rite de quen te marmura (id. 112)

Outras, ainda menos:

Santa María d'Entrimo
Santa Marta d'Ortigueira,
A muller que com'a nata
non pode ter a manteiga.

Ora, imitante a esta é a armazón do versículo bíbrico: un pensamento glosado, esposto duas vegadas: unha d'un xeito concreto, outra d'un xeito xeral e simbólico... Coido que temos eiquí un asunto dino d'estudo que compre escrarecer.

Resta somentes a clasificazón pol-o asunto, pol-o contido. Eiquí, pol-o d'agora, non temos porque nos arredarmos da clasificazón que nos deixaron os nosos devanceiros. Saco e Arce dividiu as copras en *relixiosas*, *morales*, que eu dividiría en estriutamente morales e *endemonolóxicas*, *amatorias*, *sentimentás*, *festivas*, *satíricas*, *locales* e *varias*. Cumpriría engader as *eróticas*, que il desbotou *pudoris causa*, as *impías*, que desbotou tamén, e as de *rebeldía* cuia eisistenza indica, e menciona algunhas, como:

Vamos indo, vamos indo
Par'o servizo do rei;
os ricos quedan na terra
E y-eu que son probe, irei.

——

e a tan sabida:

Castellanos de Castilla,
que facedes ôs galegos?

Cando van, van coma rosas,
cando vén, ven coma negros.

***

Esposto o quadro de clasificazón da nosa literatura popular, compre agora que deamos algunhas ideias pr'a sua interpretazón.

Nas composiciós narrativas, contos, leendas e romances, a interpretazón é relativamente doada. En primeiro termo, elas xa teñen de por si un senso; son cousa construída, e c'unha referencia cara á un mundo pantásteco tradicional, que todos poseemos en herdamento dos nosos denantepasados, a un mundo de ideias, figuraciós e sentimentos que é propiedade social da raza. Tamén é esta caste de composiciós a pirmeira que recibeu un tratamento centífeco, pol-o qu'o vieiro fica millor aberto e praiticábele.

Referida, dend'os irmáns Grimm, toda a épica narrativa â mitoloxía, podens'apricar á ela os criterios de todal-as escolas d'interpretazón mitolóxica. Mais, pirmeiramente, é lexitema esta referenza da épica narrativa â mitoloxía? Contos, leendas e romances, teñen efeitivamente un fondo primitivo mitolóxico? Os seus asuntos son mitos evolucionados? No meu conceito, coido que se pode responder que o estado autual dos estudos etnolóxicos, sociolóxicos e mitolóxicos, lévanos a dicir que nos mais dos casos, si. A mitoloxía semella ser a forma natural e primixenia d'ise mundo tradizonal d'ideias, figuraciós e sentimentos á que hai un istante nos referíamos. A mitoloxía é a forma simbólica incoscente que toman as ideias e as intuiciós dos primitivos. Do mesmo xeito que nos soños, por modo incoscente, os contidos psíquicos do que dorme, revesten feituras simbólicas, que a oneirocrítica con Freud e outros tratan d'espricar, igual acontez na mente desperta dos homes nos que o pensamento racional se non interpuxo diante das impresiós direitas do esterior ou do interior. Mais que é, en derradeiro termo a lóxica, que é en derradeiro termo a cencia, senón unha tradución en símbolos, da nosa esperencia sensibele e dos datos da introspeución?

Agora temos que ver o que poden sinificar os símbolos da mitoloxía. Pr'a escola histórica ou *evhemerista*, que ainda ten partidarios, repersentarían lembranzas de feitos históricos desfiguradas pol-a imaxinazón popular. Crar'está que o que cumpriría espricar, de ser esto certo, son as causas d'esa desfigurazón. Hoxe non ten creto esa escola, mais así e todo, hai casos nos que, en parte, poderíaselle dar a razón. Non hai dúbida que os mouros encantados, as donas, os xigantes, os nenos con barbas e demais persoaxes qu'o noso pobo supon eisistiren nos moimentos prehistóricos, relaciónanse cos seus verdadeiros habitadores e costrutores; os mouros encantados relaciónanse tamén en partes cos mouros históricos. A historia colaborou na formazón da leenda.

Pr'a escola *simbólica*, fundada pol-o alemán Creuzer e que ainda é sostida pol-os teosofistas, as leendas serían mitos desfigurados pol-o pobo, e os mitos serían símbolos cos que o sacerdocio ilustrado dos pobos antigos, especialmente d'Oriente, envolveu as suas coñecencias metafísecas e morais pr'asseguraren a sua conservazón. O senso esotérico d'istes símbolos, era decrarado nos misteiros sagros somentes ôs iniciados; o pobo iñorante interpretábaos *ad pedem litterae*, e d'eiquí as fábulas e as superstizós. Tampouco hoxe ten creto esta doutriña, anque se non poida negar que as leendas teñan un senso filosófico e moral, e algunhas vegadas, procedenza erudita. Nos meus traballos téñome referido ô enseño filosófico-moral das leendas, ô falar do tema da trabe d'ouro e a trabe d'alquitrán, do que lle preguntan si quer o ouro ôs puñados ou ôs ferrados, da cobra â que lle hai que dar un beixo, etc. todos iles d'alcance moral. Esta escola simbólica foi rehabilitada en 1906, na Alemaña, por Winckler, Jeremias, Siecke e demais fundadores da *mitoloxía astral*, que veñen reproducir as ideias de Dupins e Gubernatis—a que tanto cita o noso Murguía—de que todol-os mitos refírense ôs movementos dos astros.

Pr'a escola *filolóxica* de Kuhn e Max Müller, os mitos, leendas e contos, referentes todos iles orixinalmente âs forzas da natureza, vivían de xogos de palabras, persoificazón de nomes comús, falsa interpretazón de ver-

bas. Coñecida é a sua fórmula: *nomina númina*. A mitoloxía sería unha doenza da lingoaxe. Xa vimos, no caso de Xurenzás, com'unha verba pode dar nacemento a unha leenda. Tamén o deron os nomes de Caldelas, Maceda, Xunqueira e outros; mais isto non ten un valor xeral.

A escola hoxe mais estesa é a *antropolóxica*, fundada pol-o escocés Andrew Lang e iniciada enantes pol-os irmáns Grimm. Esta escola considera os mitos, contos e leendas cóma froitos espontáneos do esprito primitivo, e espricaos pol-o animismo, o totemismo e a máxia. N-esta ideia está concebida unha das mais grandes recolleitas xerales de mitos e leendas, *The Golden Bough*, de Frazer. Dos partidarios da escola antropolóxica uns ademiten, seguindo a teoría das *Elementargedanke* d'Adolfo Bastián, a produción independente en cada pobo dos temas lexendares, e outros sosteñen a emigrazón das leendas d'un pobo a outro. Tamén esta doutriña está hoxe en crise.

A escola *histórico-cultural*, fundada por Leon Froebenius, considera os elementos mitolóxicos coma parte d'un complexo de elementos de cultura que teñen unha orixe común e forman un todo inseparábele, unha figura, unha fisonomía, que ten un estilo, e que ten capacidade d'espansión dentro d'unha área xeográfica determiñada. É o que se chama *Kulturkreis* (circo cultural). Ora, coma diciamos ô comenzo d'esta parola,—e qu'esta ideia fique ben impresa nos vosos espritos—iste complexo cultural independente, é en cada caso, a espresión e a creazón d'unh'alma difrenciada: responde á unha especial conceizón do mundo, á unha determiñada aititude frente da vida.

Pol-o tanto, no noso labor, trátase principalmente de recoller e xuntar e ordear todas e cada unha das manifestazós enxebres da vida galega, sen que ningunha d'elas poida ser insinificante, pois a mais miuda e que mais despreciábele nos semelle, é unha peza solidaria do conxunto, ten o seu sitio no cadro, forma parte da nosa figura fisonómica. Cando á poder de pacencia e de traballo, vaiamos tendo a figura composta, iremos leendo n-ela a clave do noso fado histórico. Din por ahí, e ô meu parecer atinadamente, que Galiza é unha rexión inédita, qu'ainda non deu de si o moito e bó que pode dar. E de certo vos digo que si queremos dar algo noso á historia, se queremos facer algo no mundo, ha ser, e somentes pode ser, aproveitando ises elementos qu'esta nosa laboura recolla, liberando a y-alma enxebre que vive acochada debaixo de moitas camadas d'elementos alleos deprendidos e non asimilados, e que pol-o tanto, lonxe de nos seren úteis, sonnos un empechamento.

Mais todas estas interpretazós do contido das leendas, contos e romances, pertencen mais ben, se cadra á outras ramas do folk-lore, á mitografía, poño por caso. O que o estudo literario debe buscar n-elas—e esta é unha das ideias importantes que quixera asentar—é mais que nada, o *estilo*. A razón, despois do que levamos dito é ben crara: unha fisonomia, un sino, unh'alma, é principalmente un estilo. Ora, o estilo é, coma veremos, o mais difizle de determiñar concretamente.

Tamén corresponde á outras ramas do folk-lore, a interpretazón do contido da literatura didáctica, a qual oferce principalmente materia filolóxica, entendendo a filoloxía *lato sensu*, com'a cencia que estuda o pensamento d'un pobo, toda a sua psicoloxía e a sua historia, nas suas manifestazós lingoísticas e literarias. Unha das suas divisiós, a *estilísteca* ten a esto unha especial apricazón. A estilísteca non entende o estilo precisamentes no senso en que nós empregamol-a palabra estilo hai un istante, senón n-un senso mais concreto: a disposizón do pensamento na sua espresión. Toma en conta as formas sintácticas, os modismos e idiotismos, as irregularidás morfolóxicas, as formaciós analóxicas, as preferenzas léxicas, os cambeos semánticos, unha chea de cousas que ô pirmeiro ollar semellan sen importanza. Labor inxente, pesado, estadísteco, revoltante... Sabido é qu'algús investigadores alemás chegaron á botar a conta das veces que tal autor clásico emprega tal verba determiñada nos seus escritos. Lémbrome d'ouvirlle falar d'esto á Unamuno, con indinazón, no seu despacho de Salamanca. E mais non tiña razón pra falar asina. Algo d'esto indicou, referíndose á sintaxis e

ôs modismos, Saco e Arce na sua *Gramática,* en toda a sintaxis, e especialmente, da páxina 216 á 222. A importanza das preferenzas léxicas é importante e reveladora, por eixempro, o que un escolle antre varios sinónimos. Pra dicir *palabra,* hai varias espresións, en galego: *palabra, verba, termo, espresión, vocábulo;* en castelán hai *palabra, término, expresión, vocablo, voz;* en francés: *parole, terme, vocable, mot;* mais o galego, o portugués e o castelán, empregan de preferenza *palabra,* e o francés, *mot.* Nin o galego nin o francés empregan *voz* ou *voce* nin *voix* na acepzón de palabra, e o castelán, si. *Verba,* por infruenza castelán, quedou relegada, e agora fixose case unha espresión culta. Estas semellanzas e difrenzas léxicas expresan semellanzas e difrenzas psicolóxicas.—D'eiquí tamén a importanza dos que chamamos *ditos,* e qu'incruimos antr'as sentenzas, na división da literatura didáctica. Nos *ditos* van comprendidos os modismos, frases feitas, comparanzas, idiotismos, etc. Respeito das comparanzas, por eixempro, das que, referíndose a Portugal, ten un curioso estudo meu amigo o Dotor Claudio Basto, qu'eu comentei e apriquei a Galiza en NÓS, non hai dúbida de que revelan propensión a determiñadas asociaciós d'ideias, que de ningún xeito son casuás, e que denuncian unha especial contextura mental. O azar non intervén n-estas cousas, coma cecais n-outra ningunha, e o sino que leva â nosa xente á dicir d'un individo de probe desenrolo fiseco, que *é ruin com'a fame,* é o mesmo que a leva a empregar com'un aldraxe a verba *famento.* Non vou lembrar eiquí os estudos de Wundt de Schmidt, de Graebner e d'outros en col d'iste asunto.

Coma de formanza mais libre e espontánea, son por elo os ditos moito mais reveladores que non os refrás, que teñen xa unha forma fixa e dada, e cuio enseño áchase tamén mais patente. Os refrás ofercen o probrema da infruenza da gnómica oriental, tan estesa por Europa dend'o século XII até o Renacimento. Fora d'esto, os refrás intresan mais á outras ramas do folk-lore.

Unha considerazón especial merecen as adeviñanzas, nas suas variadas formas. Non somentes nos presenten os mesmos asuntos d'estudo qu'os ditos, senón que revelan d'un xeito notabre a potenza criadora do noso pobo: semellanzas insospeitábeles, símbolos de lonxana relazón co-a cousa sinificada, imaxes d'un estrevemento inaudito na literatura culta, salvo cecais nas mais novas escolas d'avangarda, persoificación, vivificazón de todal-as cousas, verdadeira aitividade criadora de mitos. Os dedos do qu'escribe son bois, a pena é a vella do arado, o papel é a terra qu'un ara, a tinta é a semente qu'un vai deitando no rego; o candil é unha besta e a torcida é a albarda; o rabo do galo é un ramo; os paus do argadelo son cabalos; o bico é unha eirexiña, a língoa é o abade e os dentes os feigreses. Os mitólogos abrirán o ollo ô sentiren que o sol é un *boi xoio,* e as estrelas, *vacas raxadas;* non semella isto sacado das Vedas? Nas adeviñanzas amóstrase tamén a facilidade dos galegos pra criaren verbas: o galo chámase *Barbouzán;* os cornos da vaca, *Insturustús;* o ovo, *Cucurico* e *xarriña de fonforronfón;* a gaita, *Zuncorroudullo,* etc.

Normas imitantes temos qu'apricar â interpretazón da lírica. Tamén eiquí temos qu'analizar o asunto, as imaxes, os procedementos poéticos, a estilística e a lingoaxe, erguer estadistecas e mapas, vel-os sentimentos e as ideias predomiñantes e os seus matices e relaciós, estudal-as cántigas en relazón co-a múseca e co uso á que se destiñan, determiñar, si se pode a sua cronoloxía e o seu lugar de precedenza. E ter en conta, n-esto com'en todo, o consello de Froebenius: «non recuar diante de ningún labor estadísteco, por parvo que pareza». Os detalles mais miudos son importantes; os erros, as incorreizós mesmas poden dar luces inagardadas.

D'un xeito xeral, e con apricazón a todol-os xéneros, daremos eiquí agora unhas cantas normas que, no estado autual das coñecencias folk-lóricas, coido eu que deben ser tidas en conta, e son:

1.° A literatura popular non costituie un simples xogo do esprito, non é un puro divertimento, non é brincadeira. A y-alma popular non cria pol-o pracer da creazón, ou somentes por unha necesidade interna, coma

fai moitas vegadas o artista erudito. Acontez igual que cos xogos dos rapaces: dicían antes qu'os nenos enredaban por enredar; dixo o poeta Schiller qu'os nenos paseaban un escedente d'enerxía á que tiñan que dar saida, e enredaban pra liberala; hoxe semella comprobado pol-os estudos de Gross e de Clapaséde, qu'o xogo dos nenos ten unha utilidade: é un exercizo educativo espontáneo, co qu'eles vanse preparando pr'o traballo útile. Pois o mesmo é co-as creazós da musa popular: ten unha finalidade utilitaria na môr parte dos casos ben definida. E esta utilidade é dupla: é *teórica* e *práutica*.

A utilidade teórica maniféstase, por eixempro, nas leendas espricativas. Van Gennep di que todal-as leendas son espricativas. Coma dixemos ô comenzo, o pobo quer unha espricazón dos feitos qu'ouserva. Iñora a orixe d'un moimento antigo, do nome d'un lugar, de tal costume que por tradizón ven ouservando: a leenda ven esprical-o enigma, botando man dos mouros, de tal miragre, de tal feito importante. Quer saber a que se deben as rarezas do pedrazo ou da chispa eléitrica: os nubeiros e os tronantes veñen dar razón d'elas. Pergúntase d'onde ven tal doenza corporal ou mental: o meigallo, o mal de ollo, o demo, tran a resposta.

Cecais debamos chamar tamén utilidade teórica, á trasmisión da tradizón. Meiante as leendas, os contos, os romances, as coplas, os refrás, que dan ás suas coñecencias unha forma concreta e definida, o pobo asegura a sua conservanza tradicional, e asegura a trasmisión oral de moitos coñecimentos útcis de relixión, moral, filosofía, astronomía, meteoroloxía, meiciña, hixiene, agricultura, artes mecánicas, etcétera. D'eiquí que moitas oracións, refrás, conxuros, adeviñanzas, etc. estean en verso. D'iste xeito, non somentes o sonsonete axuda a memoria, senon qu'a forma é mais fixa, menos acosada á alteracións e a sua trasmisión mais fiel.

A utilidade práutica é mais variada. Coma vimos, unhas veces o verso axudado da múseca, sirve pra marcar o ritmo do traballo, acompasando o movimento e facéndoo mais doado, coma nas *espadeladas*; outras aprovéitase o poder hipnoxénico do canto, coma no *arrolo*; outras emprégase coma estimulante psicomotor, coma nos d'*arrieiro*. Pode tamén formar parte d'unha ritualidade, ser un elemento d'un *ceremonial*, coma nos Mayos, nos Vilancicos, e n-outros cantos relixiosos. Pode ter unha utilidade manifestamente *máxica*, coma nas oracións e conxuros pra curar doenzas. N-esto temos que ouservar que, sen darlle toda a xeneralidade que lle quer dar a escola antropolóxica, se non pode negar que moitas cántigas e poesías que hoxe conservan un valor puramente artísteco, puderon ter outrora un destiño máxico. O qu'os nenos lle cantan ô arco da vella, ten a forma crara d'un conxuro.

Pol-o derradeiro, hai que ter en conta á utilidade pedagóxica.

Teñamos en conta qu'en Oriente adeprenden ainda ôs nenos e ôs grandes por meio de proverbios, apólogos, alegorías, aforismos e fórmulas mnemotécnicas, e qu'en Ocidente, nos séculos da pre-escolástica e da escolástica, empregáronse os mesmos procedementos, dos qu'a esperencia afirmou a eficacia. Ninguén ha negar o valor utilitario dos contos eixemprares, dos refrás, nin das adeviñanzas coma exercicios d'inxenio de valor educativo, nin das composicións de caraute mnemotécnico. Ainda quedan os trabalinguas, que non son mais qu'exercizos prosódicos, e os probremas, que se poden considerar incruidos nas adeviñanzas:

> Catro pás, catro cás,
> un pan e medio e medio pan,
> a como toca cada cán?

—

Cantas son tres medias moscas e mosca e media?

—

Veleiquí dous probremas de crebados moi propios pr'os rapaces da escola.

2.ª Mais non por iso, debemos esquecer o rol da pantesía, do esprito criador do pobo; o pobo ten com'os poetas a necesidade psicolóxica de crear, de pôr en xogo a maxinación. E ademais ten tamén, moitas vegadas,

a necesidade de mintir. E anque o pobo cree c'un fin utilitario, sempre pra crear, crea coa pantesía, e outras vegadas altera os relatos deprendidos. A pantesía esprica pol-o menos moitas variantes das composiciós populares.

O probrema eiquí está en siñalar os lindeiros da pantesía popular. Eu coido que tanto a popular com'a erudita son moito mais limitadas do que se pensa. A repetición secular dos temas a sua estensión xeográfica, as suas emigraciós, os seus costantes arranxamentos, confirman d'abondo o meu pensar. Hai, crar'está, verdadeiras creaciós; tivo qu'habelas, pol-o menos n-algún tempo; pro nos mais dos casos, a xente non fai mais que repetir pasivamente o que deprendeu. Eiquí reside a forza da tradizón. E esto esprícase: a creación é dos tempos de *cultura*, a repetizón é dos tempos de *civilizazón*.

3.ª A pantesia, por limitada que seña, e o esquecemento, son os axentes principás da deformazón da literatura tradicional. A memoria do pobo pr'os acontecementos históricos, está demostrado que é moi escasa; calcúlase qu'a lembranza d'un feito histórico, cando a escritura nona fixou, non dura arriba de 150 ou 200 anos. A leenda, especialmente a leenda miteca, é moitismo mais persistente, e así e todo áchase esposta a ser desfigurada e á aparecer co tempo con lagoas e interpolaciós, dándose n-elas, com'en toda a literatura popular fenómenos de contamiñación, falsa interpretazón, etc.

4.ª Os temas de leendas, cántigas liricas, contos; os refrás, as adeviñanzas, emigran d'uns pobos a outros en tal forma, que moitas vegadas pasma atopar o mesmo conto, o mesmo refrán, dito na mesma forma, nos lugares mais afastados do mundo. Mais na môr parte dos casos a difusión é limitada adentro d'unha área xeográfica que se pode determiñar. Adentro d'esto non hai pobo que non teña recibido elementos literarios alleos; ora, en tolodol-os casos d'importazón, compre ter en conta a lei da adautazón, de Raul Rosiéres: cand'un elemento cultural troca de meio trasfórmase pra adautarse ás condiciós etnográficas e sociás do novo meio. Os yankis chaman a iste fenómeno *acculturazón*. En col d'esto di Van Gennep: «Cada agrupamento humán ten unha sorte d'invidualidade especifeca, que s'espresa e ainda consolida pol-a trasmisión de xerazón en xerazón, de mitos, leendas e contos. Durante o seu período de forza, non ademite n-esto com'en nada, mais qu'elementos conformes co-as suas tendenzas vitaes esenciás, e trasforma, asegún estas tendenzas, o que chega de afora.»

5.ª Non hai un valado qu'arrede a literatura popular da erudita. Os escritores acoden a cotío ô pobo buscando ispirazón, e ata argumentos inteiros. O arrinque popular do *Convidado de Piedra* de Tirso de Molina e do *D. Juan Tenorio* de Zorrilla, foi descoberto en Galiza por Victor Said Armesto. Unha obra tan tremendamente inteleitual e erudita com'o *Faust* de Goethe, ten por base unha leenda anónima. Eiquí mesmo, hoxe, os nosos poetas d'avangarda, ateigados de leituras francesas, tenden com'o chorado Amado Carballo, a volverén ás formas poéticas do *alalá* e da cántiga popular. Á sua volta, o pobo colle tamén cousas da poesía erudita. Hai unha fermosa copra galaico-portuguesa, creada pol-o pobo, cuia orixe determiñou o Dr. Claudio Basto:

> No seo da Virxen Nai
> incarnou Diviña Gracia;
> entrou e saiu por ela
> com'o sol pol-a vidraza.

Pois ben, a comparanza da incarnazón de Deus e parto da Virxe co paso do sol pol-a vidraza, é d'orixe erudito, orixinalmente quen a inventou foi un teólogo e filósofo do século XII: Pedro Lombardo. Eis o seu texto:

«*Sol penetrat vitrum, nec frangitur aut violatur; sic Virgo peperit, nec maculata fuit.*»

Alfonso X repetiuna nas *Cántigas de Santa María*; e pasou despois por moitos libros de devozón portugueses e castelán, pol-os que chegou ô pobo.

Compre, pois, ter en conta estas normas xerás d'estudo,. e téndoas en conta, temos qu'ir ô estudo da nosa literatura popular en todol-os aspeutos. Coido qu'istes teñen que ser os seguintes:

O aspeuto histórico, que é duplo: pirmeiro

historia da mesma literatura popular, o seu desenrolo xeral, orixe e desenvolvemento de cada tema e de cada forma; segundo que é o que nos revela a literatura popular pr'a historia total de Galiza.

Logo, o xeográfico: espallamento xeral da literatura popular galega, área de cada tema e de cada forma, variantes locás, relazón cos feitos xeográficos.

Logo, o puramente etnográfico: relación cos costumes, coas creenzas, coas formas sociás, que nos revela a literatura popular tocantes a todas estas cousas.

Logo o psicolóxico: que mentalidade e que sentimentos revela, que modos de ver o mundo e concebir as cousas da vida.

Ainda hai o estético: valor estético das creaciós do pobo galego, seu estilo —e o filosófico: que enseño encerran en si mesmas estas cousas, non no seu estudo, senon no seu contido— e o puramente filolóxico e lingüisteco.

***

E pra remate, que é o que hoxe podemos dicir? Cales son as nosas concrusiós provisionás? Cal vai ser a nosa hipótese de traballo?

Dixen ô comenzo que todos nós, todol-os galegos temol-a concencia íntema da nosa persoalidade coleitiva, e o fondo sentimento da racialidade céltiga. Mais isto, con ter a segura verdade que teñen todal-as cousas que veñen do instinto, poucas vegadal-o podemos espresar en conceitos craros. Pol-o regular, estas semellanzas e estas diferenzas dos pobos, que solen ser de matiz, aprécianas moito millor os alleos. Iles poden coller moitos detalles que nós, afeitos a vermol-os a cotio, pásannos desapercibidos. Asina foi coma puido Castelar pôr aquil prólogo tan lumioso ás *Follas novas* de Rosalía, prólogo que cecais seña, antre todol-os escritos do gran tribuno, o úneco pol-o qu'o tempo non pasou, e que leído hoxe nonos soara a cousa resésiga e revellida. Margot Sponer, unha rapaza alemáa intelixintísma, adicada ô estudo da língoa galega e que pra ouvir falar ô xente andivo por isas aldeias, despois de percorrer toda a Hespaña, diciame n-Ourense que nos nosos peisanos atopara unha psicoloxía, unha maneira de ser e de portarse inteiramente semellante â da xente da Europa Central, e que nada que s'imitara á iso, ouservará no resto da Hespaña. «Os galegos —dicía— é o úneco pobo europeu da Península». Cousa qu'eu tiña dito xa, sen espranza de qu'os galegos me deran tino, anqu'agora pode acontecer d'outro xeito, si ven qu'é unha extranxeira quen o dí.

A literatura popular confirma esta impresión. En conxunto, notamos:

Na épica predomiña o elemento mitolóxico e haxiográfico, e falla ou pouco menos o histórico realista. Esto indica, en pirmeiro termo qu'o pobo galego é na sua entraña *idealista*, com'as razas do Norte; logo, que ten unha conformazón mental *panteísta* —o qual non é o mesmo que profesar o panteísmo com'unha doutriña— e tamén a infruenza n-il da educazón eclesiástica, do que ven que moitos pensemos qu'o romanismo vennos dos padricadores do Evanxeo, e non dos funcionarios da Roma imperial, nin dos colonos nin dos lexionarios. Por iso chamei eu ô galego *homo infimae latinitatis*. Tamén vemos que persisten os temas e persoaxes dos ciclos cabaleirescos: Don Roldán, Gran Torpinos, Bernal francés, o Duque Cego, o Conde Nilo, o San Graal, o rei Cintoulo, que ven ser Artûs. Eiquí temos espresado o *romantismo* conxénito dos galegos.

O *medievalismo* da nosa cultura manifésstase ainda nos contos e nas copras humoristecas, cheas d'intención, e ô mesmo tempo d'unha ledicia san e forte, que lembra ô Arcipreste de Hita a Boccaccio e a literatura imitada por Balzac nos *Contes drolatiques*. Por algo Castelao, o mais racial dos artistas, ten tanta ademiración pol-o Bosco; pôr algo Cabanillas escribeu *Diante d'unha cunca de viño espadeiro*. O galego é ainda un románico.

Esta mesma tendenza amóstrase na lírica; mais a carón d'ela, está na lírica e na épica, o sentimentalísmo romántico, a vaguedade malencónica, a *saudade*. Xa apareceu a saudade... Coma imos fuxir d'ela s'a levamos cravada no peito, com'aquil cravo que levaba a Santa Rosalía? Porqué fuxir? Saudade é romantismo, é idealismo, é o pulo espirtual

o *élan vital* que leva a todal-as conquistas e o todal-as grandezas!

Asina que, o caráute galego amóstrasenos na literatura popular atal e coma é na realidade: pagano e animista en moitos istantes, intensamente cristiao sempre; apegado ôs intreses, preocupado do material, da *sua vida*, coma din os peisanos, e erguendo nos istantes de lecer o seu soño idealista e romántico; pándego e cheo de leda e riseira malicia, ou melancónico e saudoso. N-unha verba, estrano e contradiutorio. Esto ten a sua razón: os psiquiatras modernos teñen determiñado a eisistenza de dous tipos de carauteres estremos fundamentás: os *esquizoides* e os *ciclotímicos*. Os ciclotímicos siñálanse pol-as alternancias de ledicia e tristura, de pulo e de depresión, d'aitividade e de nugalla; proceden por arrautadas. Pois ben, o alemán Kretschmer ouservou qu'entrambos tipos psiquicos corresponden a diversos tipos fisonómicos, e qu'o tipo fisonómico do ciclotímico é o tipo normal da raza celtoalpina, â que pertence a raza galega.

Por fin, coido que Galiza pódese definir etnográficamente d'un xeito provisorio, dicindo que é o estremo Sul da *Céltiga*, o estremo oucidente da *Romania*, e o *Fisterre* do vello mundo.

VICENTE RISCO.

CATÁLOGO DOS CASTROS GALEGOS

PUBRICADO POL-A SEIZÓN DE PREHISTORIA
DO «SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS» DE SANT-YAGO

Número X

O CASTRILLÓN

EMPRAZAMENTO. — Na provincia de Ourense, concello de Celanova, freguesia de Bobadela. É o punto domiñante de unha pequena cha, que colle terreos das freguesías de Bobadela, Orga, Fechas e Soutomel pol-o nacente, norte e sul, e que pol-o ponente está cinguida pol-o río Sorga.

OBSERVAZÓNS.—Non se olla n-iste outeiro, formado por un afroramento de pedra de grá ningún vestixio de fortificazón, nin hai lembranza de que teñan aparecido n-il obxetos arqueolóxicos. Unha terraza achairada que ten na banda do oeste, foi feita pol-os pedreiros que dende tempo veñen arrincando pedra das canteiras do monticelo.

N-il houbo outrora unha capela adicada á San Amaro, da que non queda oxe en pé nin o mais pequeno resto. A imaxen do santo, que alí se veneraba, dixeronnos que fora traslada â eirexa parroquial de Bobadela.

FOLKLORE.—Pese ôs nosos inquéritos non poidemos acadar ningún.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.

(Catalogado por Florentino L. Cuevillas).

Número XI

CASTRO DE BERREDO

EMPRAZAMENTO. — Na provincia de Ourense, concello da Bola, freguesía de Berredo, e desviado 400 metros cara o nacente do lugar de iste nome.

Está posto no cume de un monte isolado, que a mais de domiñar parte do val de Celanova, pecha un dos pasos de comunicazón do val da Arnoia co-as terras da Limia.

DEFENSAS.—O cume do monte está aplainado por compreto e arrodeado de un pequeno terraprén, revestido por un muro de metro e meio de ancho, feito de cachote en seco. Iste muro afrora ainda â superfice n-algúns lugares, e debeu erguerse en parapeto en toda a volta do castro, agás n-aqui-

les sitios onde a penedía de grá forma unha escelente defensa.

MENSURAS.—De forma case circolar mede:

Do leste ô oeste . . . . 100 metros.
Do norte ô sul . . . . . 80 metros.

OBSERVAZÓNS.—No recinto castrexo non se ollan tégulas nin testos cerámicos, mais en troques no centro da área fortificada vense á fartura pedras labradas. Ista circustanza parece denunzar n-aquil lugar unha edificazón, cuios alicerces poderían ser descobertos con pouco traballo.

O lugar de Berredo, co nome de *Berretum* ven citado en moitos documentos do Mosteiro de Celanova a cuio coto perteñece.

FOLKLORE. — Non foi posibel acadar ningún.

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.

(Catalogado por Florentino L. Cuevillas y Senén Rodríguez).

Número XII

CASTRO DE MOURILLÓS

EMPRAZAMENTO. — Na provincia de Ourense, concello de Celanova, freguesia de Mourillós. No cume de un monticelo de altor flebe, situado no marxe direito da estrada de Celanova á Allariz, e a menos de un kilómetro da primeira das ditas vilas.

DEFENSAS.—Vese tan soio o aplainado do cume, que se nota sobor de todo na direizón norte ô sul. Pol-o leste os traballos de cultivo non deixan precisar con esaititude o borde da prataforma.

Non hai vestixios de fosos nin de parapetos. O mesmo terraprén confundese agora co-as abas do monte.

MENSURAS.—De xeito seguramente oval e moi alongado, apreciandose malamente a lonxitude do eixe pequeno, pol-a circustanza denantes indicada. O valor da cifra correspondente dase en secuenza como aproisimado.

Do norte ô sul . . . . . 65 metros.
Do leste ô oeste . . . . . 35 metros.

OBSERVAZÓNS.—Nada dino de ser notado, ollamos n-este castro. Tampouco nos diron razón do achadego de obxetos arqueolóxicos.

FOLKLORE.—Antonio Ríos Peaguda, veciño de San Lourenzo de Cañón (Celanova), conta que:

«Leu n-un libro portugués, que no outeiro de Castro de Mourillós, habia un grande *haber*, que estaba encantado e gardado por unha *témera* que tiña o corpo de lion.

Aconsellaba o libro que pra coller o tesouso fórase ô castro sen volver a vista atrás e levando acochado n-un saco, un gato negro. Ô sair o lion e perguntar ô visitante que se lle ofrecía, precisabase ceibar o gato, pra que a *témera* se entretivese co-il ou o comese, e na intre habia que cavar forte e apresa pra desatuar o *haber*.»

BIBLIOGRAFÍA.—Inédito.

(Catalogado por Senén Rodríguez e Florentino L. Cuevillas).

N. da l.—Por non teren chegado a tempo os grabados d'este traballo pubricaránse no proisimo Número.

No próisimo mes aparecerá editado por "NÓS" o libro-homenaxe

O GALO

obra póstuma de Amado Carballo.

A SANGRANTE NAMORADA

Por PEDRO DE RÉPIDE.

(Lénda sobre Doña Catalina de Santiso, jacente no Mosteiro de Sobrado)

Ulo o cantor,
onde o joglar
para cantar
este milagre de un amor?

Na esbalancada vouta
de velusto mosteiro
onde do tempo a pouta
fai ragañas na pedra
coberta pol-a edra
avístase no chan
a misteriosa albura de unha lousa
de un jacigo cristián.

Su esta lousa o eterno sono
da morte dorme unha muller;
santa esposa que ao seu dono
tanta ley soúpolle ter
que por il asesinada
inda de morta e soterrada
soupo amostrarlle un bon querer.

Ela era honesta e ben belida,
mal maridada a un mal Señor
que ao desamor que il lle amostraba
sempre, gentil llelo pagaba
có mellor mel de un bon amor.

—

Onde o joglar,
ulo o cantor
para cantar
este milagre de delor?

Mentras il con desprezos
e genreira a feria,
ela, amor e aloumiños,
en troques, devolvía.
En que ermo tan irto
seu jardín floresceu!
Amábana por santa os seus vasallos
e ao cabo como mártir fenesceu.

—

Sintindo ciumes e envejoso
da sua sona de bondá
un día, fero, aquil esposo
fendeulle o peito tan fermoso
con asañada crudeldá.

E só esta queija tivo, aceda,
que dixo ao tempo de espirar:
—Se o corazón da tua esposa
querías, p'ra que a matar?
Se m'o pediras, ben gustosa
eu m'o arrincara p'ra ch'o dar.—

Ulo o cantor,
onde o joglar
para cantar
esta lénda de delor?

Todo ao longo do corpo
os seus brazos tendidos,
deixan verlle no peito
—campo dos florescidos
e encantados engidos
para os amores feito—
a ferida mortal.
É deitana así na escura,
fonda, coba sepulcral.

—

Dous meses fai que está enterrada
cando o seu pai alí chegou;
De longe vén o cabaleiro
e quere ver, que é justicieiro,
a filla infeliz, que tanto amou.

E ao reparar que o corpo estaba
tal que na hora de morrer,
sin se lle ver ningún dano,
outro milagre mais extrano
a todos fizo estremecer:

Sobre do corpo, agora,
ten ambas maus cruzadas;
arredárllel-as queren
e somellan cravadas;
é que quere con elas
encubrir o siñal
que abriu na seda da sua carne
a afiada punta do puñal.

É que a sangraute ferida
vai servir de acusación
e acobillouna, piadosa,
pois quixo dar, generosa
proba así do seu perdón.

—

—Se a sua vida era d'él
porqué impedirllel-a tomar?—
foi o pensar da namorada
que inda de morta e soterrada
soupo sentir e soupo amar.

Onde o cantor,
ulo o joglar
para cantar
este milagre de un amor?

(Traducción de J. I. R.)

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza

FOLKLORE DE COMPOSTELA

I

A fundazón do pobo

Cando o Santo Apóstolo rematou de botar ôs mouros de istas terras, quixo erguer unha catredal e andivo buscando sitio. De aquela escolleu unha grande carballeira e foi arrincando os carballos de ela, un por un con unha mán sômente. Dempois estendeu unha pelica no chán e marcou os lindeiros onde se tiña de levantar a catredal e foi pondo as pedras todas.

Por eso dise hoxe:

«A vila de Sant-Iago,
a vila santiaguesa,
a vila de Sant-Iago
algún día foi devesa.»

(Relatou María Vázquez, casada, de 64 anos, do lugar de Moimenta, freguesía de Macenda, ó pé do Barbanza.)

II

Xogo de resistenza

Consiste en decir sin tomar respiro: (1)

«Unha pega pegalara
puxo un ovo na Quintán.
Puxo ún... rebolou,
puxo dous... rebolou,
puxo tres... rebolou,
puxo catro... rebolou.»

e así ata que gane o xogo quen resista, ca condizón devandita, decíndoo o maor número de veces.

(1) É curioso observar que nos tratados de xinasia respiratoira, principalmente nos infruídos pol-as doutriñas indias do *Hatha-Loga* — onde á xinasia respiratoira chaman *pránayama* (disciprina do alento); vêxanse as obras de Ramacharaka, das que hai versión portuguesa—dase moita importanza ó exercicio de reter o alento, e tamén ó de recitar estrofes longas sen tomar alento (o Doutor Zoroastriano Zar Adhust Hanish propón no seu libro *Mazdaznan*, recitar d'ise xeito estanzas dos *Rubaiat* de Omar Khayyam, ou o *Lords Prayer* (Padre Noso). Véxase empregado istintivamente pol-os rapaces o procedemento, dando apoyo á teoría de Groos e Claparède en col do xogo dos nenos. V. R.

III

Os xigantóns

Unha muller ofrecida veu no día do señor Sant-Iago á ouvir a sua misa; mais topou cos xigantóns e pasmou diante de eles. Así pasou o tempo e cando acordou pra ir á catredal era tarde xa. Dempois laiábase decindo:

—¡Pol-o mor da santa Coca perdín o demo da misa; pol-o mor da santa Coca perdín o demo da misa...!

F. B. B.

RESPOSTAS A UN QUESTIONARIO

Freguesía de Velle (Ourense)

A terra. Montes, ríos, etc. — Os montes mais conocidos da parroquia de Velle son: a Costa, Orbedal, as Tapadas, Bouza xorda, os Outeiros da Ciudá, o ceibo de Casixoba e outros moitos que non son tan conocidos, coma Bispa, os montes da Batundeira, os da Pousa, os do Lagar, etc.

Venlle o nombre de Costa porque é mui pina; do Orbedal non se sabe nada; dos montes das Tapadas, chámanse así porque todos son montes cerrados e todos son mui pequenos; da Bouza xorda tampouco se sabe nada; dos Outeiros da Ciudá, dícese así porque desde elí vese mui ben a ciudá d'Ourense; o Ceibo de Casixoba, dícese Ceibo porque pr'alí van todos co gando e non tén dono particular ningún (é comunal), e dícese de Casixoba porque é o pueblo mais cerca d'ise monte; os outros montes arriba ditos, levan o nombre dos mismos pueblos que teñen á beira.

Ríos, non ten mais que arroyos que afluyen ó Miño, en gran parte d'esta parroquia sirve de límite o río da Lonia que demarca o límite da parroquía de Velle coa de Santo Domingo d'Ourense e coa de Tibiás.

Fincas, as mais principales son o agro da Batundeira, a nabeira do Pacio, a Granxa, as Hortas e outras moitas. Estas fincas chámanse así porque levan o nombre dos pueblos donde están apegadas non sendo as Hortas; e estas chámanse así porque todo fruto que se cultiva elí é todo hortaliza.

Os pueblos d'esta parroquia son poucos pero son grandes e de moitos veciños, pois ten o pueblo de Regoufe, Cardesancho, Caceligo, Quintela, Samamede, Casixoba, a Pedra, Senra, Fontán, Outeiro, Carretera, o Lagar, os Cangos, o Pacio, o Roxomilo, a Granxa, a Pousa, a Batundeira, a Baldu-seira, Canibelos, Borraxeira, San Cibrán y-a Lonia, por eso é mui numerosa esta parroquia. E dícese que os nombres de istes pueblos son os nombres ou apellidos ou nomeadas dos pirmeiros que fixeron a primeira casa nistes pueblos-como se sabe de certo co lugar de Cardesancho, Pousa e Caceligo; o pueblo de Cardesancho (que oxe lle chama esí a xente, co demais é *casas de Sancho),* que iste foi o primeiro que fixo a primeira casa diste pueblo e chamábase il esí de nombre; o que fixo a primeira casa no lugar da *Pousa* apellidábase il esí; y-o do pueblo de *Caceligo* era apodo ou nomeada.

A xente.—A xente de antes era com'a de oxe pouco mais ou menos, pero anque comian mais mal, eran mais esclavos e vivían mais anos. O tipo da xente de antes con pouca diferencia era com'o da ahora.

As enfermedás d'antes non eran como as de ahora, anque algunhas sean iguales; pero as mais conocidas eran os *costados con polmonía, cólicos de barriga,* y-as *terciánas,* a *gota* e outras moitas.

Os nombres algús eran mui rabesgados, como *Antón* (de Antonio), *Farruco* e *Pacho* (de Francisco), *Marica* (de María), *Maripepa, Mariguana,* compostos do nombre de María e de Pepa ou Josefa, e de María e Juana y-así respectivamente.

Apellidos, os que mais se distingu:n son: *do Allo, da Torre, Carballo, Pousa, Villar, do Río* e *Figueiras* (nombre de árboles).

Apodos, o mais histórico é o de *Cadete* que lle puxeron os franceses ô abuelo do que esto escribe, ha de haber 120 anos pouco mais ou menos. E despois os apodos dos outros son e foron causados por un mismo por as costumbres de falar, como *Cagamillo, Catina, Inque, Toupa, Fabeiro, Pirica, Caga no aire, Furnicario, a Mura,* etc.

Tradiciós históricas.—A parroquia de Velle é tamén de datos mui históricos: esta parroquia en algún tempo foi hospitalaria e hospedadería; esto foi no tempo de cando se pagaban os diezmos. Houbo moitas cofradías relixiosas, como veremos n-outro lugar. Como esta parroquia estaba tan cuberta de árboles, era mui peligrosa pr'os que viñan â ciudá e autros sitios, e facían moitas mortes e moitos crímines os ladrós, y-entonces os relixiosos fundaron conventos e estableceron casas de beneficencia pra socorrer ôs transeuntes e istes gastos salían dos diezmos y-así toda a xente que pasaba por eiquí, cando se lle facía noite, hospedábase n-estas casas fundadas por os frades y-este foi o motivo de elixir a Santa Marta como patrona de esta parroquia; porque a Santa Marta foi a que hospedou a Jesucristo na sua misma casa, como se pode ver no libro da sua vida, co demais, antes de esto, a patrona de esta parroquia era a Virxen do Rosario.

Os facciosos dice a xente que foron mui malos e que nesta parroquia tiveron o depósito das armas, na casa que é oxe dono d'ela Santiago Francisco. Tamén esiste outra que foi cárcel naquil tempo y-as mulleres y-os omes de aquil tempo vironse de tal maneira enfadados que dixeron todos: ¡a morrer ou matar! e armáronse de fouces, forcanzas de ferro, cuchilos e todo o que podían discurrir e armaron semejante batalla que por fin puderon botalos fora diste sitio.

A fala.—(Non hai resposta.)

Refrás, adeviñanzas, etc.—(Non hai resposta.)

Cántigas, romances e coplas.—(Non hai resposta.)

Contos.—A xente conta de que eiquí que houbo mouros, pero non poden dicir particularidá ningunha d'iles.

De comedias, algún día viñan algús homes cos osos e cos monos, e con unha pandereta tocábanlle e facíanos beilar e facer ginasia e dispois pedían â xente que se acer-

caban alí y-así ganaban a vida; e tamén viñan titiriteiros.

A vida material. A mantenza.—Algún día, a comida mais diaria era o *caldo* mui cargado de verdura, poucas patacas, poucas fabas e pouca grasa; y-o *pan* solo entraba tres veces no ano na casa, que era pol-a matanza, pol-a festa da Santa Marta e pol-a vendima. Oxe, anque como se dice bistés nos hai pra todos os días, pero pol-o menos hai pan a fartura pra todos os días do ano; patacas, fabas e grasas, todo hai con mais abundancia. Pero os días de festa sempre comían millor. Cando eran festas pequenas, facían a *vica* de fariña milla e de cebada e facían un *caldo bó,* porque lle botaban un cacho de *touciño* e comían a vica co touciño e *viño,* que casi sempre o tiñan, y-o caldo, e como dicían entonces comían en grande. Y-algunhas veces comían a vica con *sardiñas.* Pero cando era a festa da Santa Marta, que era a mayor, casi todos mataban unha *pirica* e facían guisos en forma pr'aquil tempo e botaban parte da *cachucha* do marrao ou un *lacón* y-*arroz guisado.*

O vestido.—Antes os homes gastaban *monteira* en vez de gastar boinas ou sombreiros e *calzós* rizos, ou de pano, cada un según podía, pero todos eran cortos e con dous ou tres botós no fondo e gastaban *polainas.*

Y-as mulleres gastaban os *refaixos de pícote* e gastaban *muradanas* e *dengues.* Tamén gastaban unha cinta pra suxetar o pelo da cabeza e no peinado facían fonda do pelo e peinábanse con aceite e gas misturado, dicían que era bó pra conservar o pelo e pra matar os avechuchos que criaban n-ela; pero agora tanto os homes com'as mulleres visten a estilo do país.

As roupas de casa mais conocidas son as sábanas, calzoncillos, camisas, colchas, almoadós e moitas outras pezas por o estilo, e eran de estopa e de liño e por o regular estas roupas eran tecidas no país que antes había moitas ticideiras y-ahora xa poucas hai, pero hai unha temporada que parece que se lle dan mais mérito y-algunhas tratan de aprender o oficio; tamén tecían lá.

A casa.—As casas dos pobres casi todas son d'un solo piso, compostas ou non de varios departamentos e aproveitando mui ben os baixos pr'as cortes; están casi todas mal feitas porque o maestro das obras era o mismo dono acompañado d'un ou mais da familia, e facíanas cada un pra sí; esto é cando eran pobres, que cando eran ricos traían bós operarios e bós maestros; si os había bós ou non, basta ver as obras dos ricos y-as obras do Estado.

Os muebles e trebellos d'antes son poucos e mui materiales, porque as *camas,* anque algunhas houbese de ferro, as outras todas son de madeira mal labrada e sin molduras, feitas á machada; as *sillas* tamén son da misma especie; *bancos* e *arcas* todo pol-o mismo camiño y-as *artesas* e *queixós* pro sal; únicamente si hai algún *almario* e algunha *dispensa* que parezca ben n-unha casa pero todo esto é entre pobres, que entre ricos sempre hai cousas millores. En cambio ahora xa dá gusto entrar nas casas dos pobres porque xa van tendo cousas boas.

D'outras cousas pouco hai que dicir, únicamente que os cuchilos tiñan o mango de pau, cucharas e tenedores e tazas, todo era de pau, e anque ahora inda hai deso, xa hai moito de ferro, de barro e de cristal.

Os costumes. Bautizos.—Algún día según dicen, tan pronto como nacía a criatura, e a preparaban, collianna os abuelos ou os tíos e iban a bautizala, e despois de qu'a viñan de bautizar, facían unha comida estraordinaria (como dicían os vellos: «unha faba mais ô pote») de esa maneira, o parentesco e as amistades sempre quedaban na misma familia; pero ahora a xente casi toda espera que sane ben a mai da criatura e invitan ós padriños ou íles o solicitan pra apadriñar, pero casi son sempre fora da familia y-ese día hai un día de festa na casa, e d'esa maneira, aumenta o parentesco y-a amistá, pero hai o costume de que o primeiro neno ou nena que teña un matrimonio, hanlle de ser padriños os mismos que foron da boda.

Bodas.—As bodas algún día pol-o que dicen, facíanse con mais rumbo que ahora, pois o novio invitaba a todos os primos y-algún amigo íntimo, si o tiña, e tamén facía o mismo a novia y-así xuntábase moita xente o día da boda, e os mozos compraban moitos fuegos e bombas pra botalas ise día,

y-as mozas compraban algús dulces pros postres. Pero ahora non pasa así; ahora os que fan boda na casa, aínda invitan a varios da familia y-algunhos que sean amigos ou amigas dos novios y-estes en vez de comprar os fuegos y-os dulces pro día da boda, compranlle regalos pros novios e o padriño xa parece que é de obligación o regalarlle o sombreiro ô afillado y-a madriña o pañuelo de seda pra cabeza da afillada; esto é si son pobres, que si son ricos fanlle outras finezas máis grandes. Pero os que non fan boda na casa, desde que salen da iglesia os novios solos e algunhas veces ós padriños tamén, márchanse a *correr a novia* como se dice, ou pasar a *luna de miel;* esto cando son ricos y-as familias refestexan ise día na casa cos invitados, pero non fan tanta festa, como si están os novios. Algún día, según dicen, tiñan que pagarlle unha *festa de campo* ós da parroquia, o que ahora solo llo exixen ôs viudos, baixo a peña de lle andar coa *cinzarrada* tocándolle as bucinas e cornos e latas vellas, discurrindolle moitos versos e predicándollos de noite por toda a parroquia e facéndolle trastadas na misma casa, hasta cantarlle o enterro.

Enterros.—N-iste pueblo sempre foi costumbre de acompañar unha ou mais personas de cada casa ô difunto e asistir ôs actos de iglesia e en canto o cadaver está na casa mortuoria, irlle rezar elí o rosario e quedarse elí algunhos tod'a noite pra darlle compañía á familia do cadaver.

(A seguir no número que ven)

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

ASOREY E CURROS

Fixose o segundo concurso de proyeitos do moimento a Curros Enríquez. O primeiro do ano pasado, ficara deserto. N'este segundo concurso ô que se persentaron once traballos, o Xurado doulle o primeiro premio á Francisco Asorey; o segundo á Adsuara, e o terceiro á Izquierdo.

Compoñían o Xurado o arquitecto Palacios, os pintores Sotomayor e Llorens, o marqués de Figueroa e o presidente da Real Academia Gallega, Don Eladio Rodriguez González, Xurado de calidade, todo galego, que cumpriu como bó.

O galeguismo, gracias á eles, conquireu un novo trunfo. Fai anos fixérase en Cambados un homenaxe a Asorey ô que asistirán moitos intelectuaes e artistas da nosa Terra. D'aquela recolléronse mileiras de firmas, en todol-os pobos da Galiza, para pregar que fose Asorey o encarregado de facer o moimento á Curros na Cruña. Un verdadeira plebiscito, moi lóxico, posto que todos estimabámos que tendo un gran escultor que levou nas Exposicións nacionals de Madrid terceira, segunda e primeira medalla, sucesivamente, sinificaría cousa absurda e antipatriótica non ofercerlle a confeición do moimento. Pois ben; si isto fose pouco, os galegos de Cuba e a Arxentina, que deron as maiores cantidades con destino á dita obra, despois dos serios trunfos de Asorey, reitificaron o seu primeiro criterio de levar a concurso o moimento ô autor de «Aires da miña terra».

Con todo, a Academia Gallega, por môr de compromisos ineludibeis, tivo que facer o concurso. E no concurso trunfou Asorey. O fallo do Xurado estivo perfeitamente acorde co-a vountade do país. Os que tiñan un criterio antigalego n'este asunto, ficaron, pois, no ridícolo.

Impúxose o que debía de se impoñere. E estamos ben seguros de que, si Curros voltase á vida, sentiríase satisfeito do fallo do Xurado. Parécenos que non sería moi exemplar nin moi patriótico que habendo na Galiza un escultor de sona, ben contrastado en Exposicións nacionaes, que vive e traballa na sua terra, queréndoa e sintíndoa, se lle encarregase da confeición d'un moimento adicado á un galego repersentativo e feito con cartos galegos, á escultores alleos ô país... Elo constituiría un delito de lesa galeguidade co'a morte do estímolo para cantos queren valorizaren á Galiza, como ten de se valorizare, traballando na Terra para a Terra e sin buscar no galeguismo

unha prataforma doada para facer un habil chouto arribista. Aquí, onde pol-a falla d'unha gran urbe, xa son moitos os escritores e artistas que teñen que emigrare, si encima d'esto non se recompensa, cando é de xustiza, ós que heróicamente mantéñense enraizados n'ela, sería cousa d'arrenegar do patriotismo.

A nosa embora, pois, a Asorey, ó Xurado ilustre que o premiou e a todol-os bós galegos.

UNHA LENDA GALEGA

En «A Dona das Torres» D. Angel del Castillo fixera lembranza d'unha lenda que logo o escritor castelán Pedro de Répide levou á un poema que á pregos seus traduxo á nosa lingua, de xeito maxistral, o esquisito poeta galego Xosé Iglesias Roura.

Ista tradución pubricámola hoxe n'outro lugar d'iste número, coidando que haberá de interesar ós leitores devotos das nosas belidas tradiciós.

LIBROS

O ESTUDANTE, terceira parte de *Os Camiños de Vida*, por Ramón Otero Pedrayo, A Cruña, NÓS, 1928.

Remata co-iste episodio a novela de Otero Pedrayo. A aición interior vai ganando terreo de capídoo en capídoo. Sigue a xesta heróica de Doña Ramonita, a maorazga, qu'agora traballa pra soster ó sobriño en Compostela, d'estudante de Meiciña, namentras os de Doncos rematan desastradamente co seu, e o elemento novo: o tendeiro castelán, estabrecido á favor da estrada, achégase á freguesía como zumezuga qu'engorda co traballo dos peisanos. A traxedia toda da aldeia. Namentras Paio Soutelo deprende en Sant'Yago a sandar as doenzas do corpo físeco, o corpo social vese rillado pol-o tremendo microbio d'aquela xentiña nova... Síntese Compostela, sen qu'o autor se pare a describila. Ten razón algún criteco: que lonxe nos achamos da Casa da Troya! Que lonxe nos atopamos da frivolidade insustancial! E namentral-o materialismo e unha cencia soberbia e inhumán vai ganando a vida do esprito, com'o comercio gana a vida material, a figura d'Adrián Soutelo pasa com'unha afirmanza d'idealidade co seu amor e o seu soño, abríndos'as portas do mais alá co-a pistola de Werther. Diante do Paio ábrense todal-as tentacións do mundo: *Os camiños da vida*. «Cand'o home pousa o pé no chao, pisa cen vieiros»—dí o *Çathapathabrâhmanôpanishad;* outro tanto dí tamén Omar Khayyan nos *Rubaiat;* e o noso pobo ergue cruceiros e pe:os d'ánimas nas encrucilladas, e pôn nos camiños imaxes da Virxe da Guía. Deus nos axude sempre a escoller o vieiro. Paio Soutelo escolleu o mais homilde, e pol-o tanto o mais atinado; por iso a novela remata c'unhas verbas de optimismo, despois da tremenda tristura das suas páxinas, xa non tráxicas com'as dos *Señores da terra:* «Cando... cruzaba a penaseda do Vedral, o médeco levaba unha cántiga nos beizos.»

O ASTURIENSE EM PORTUGAL, por R. de Serpa Pinto, extracto do fascículo I do volume IV dos Trabalhos da Sociedade Portuguesa do Antropología e Etnología, Porto, 1928.

A asturiense, industria petrea, pre ou protoneolítica descoberta e baptizada hai poucos anos pol-o Conde de la Vega del Sella, vai conquistando pouco e pouco a estensón xeográfica que lle postularon os seus primeiros comentadores.

Nantronte no norte da Cataluña, onte en Galiza foron sinalados xacimentos asturienses típicos ós que agora ven engadirse istes da beiramar de Ancora (Minho) estudados ca maisima documentazón e con compreto rigor científico, pol-o Sr. Ruy de Serpa Pinto, ilustre arqueólogo de Porto.

Comprende a bisbarra investigada un bóo anaco da costa minhota, abranguida entre o pobo de Moledo e o Forte do Cão ó sul do río Ancora. Alí e nos lugares penedosos que bica o mar foron recollidos numerosos exemprares de picos iguaes ós asturianos, machadiños de gume terminal e tres novas variedás de picos.

A estensión do asturiense no norte de Portugal era xa presumibel si se ten en conta a identidade etnográfica que ista rexión formou sempre ca Galiza, identidade que agora ven amostrarse que se remonta a tempos anteriores ó nçolítico ó que permite supor que xa no paleolítico superior, ocupaba as duas rexións anteditas unha mesma poboazón.

O traballo do Sr. de Serpa Pinto, crara e abondosamente ilustrado, feito con grande método e con manexo de unha bibliografía compretisma, pode servir de modelo e de enseño pra elaborazón de monografías de ista crás.

F. L. C.

Imp. NÓS Real, 36-1.º A CRUÑA

P A R D O

ÓPTICO CENTÍFICO

Preguntoiro, 32
SANTIAGO

San Andrés, 50
A CRUÑA

CASA EISCRUSIVAMENTE ADICADA A ÓPTICA CENTÍFICA

FOTOGRABADO

Si quer qu-os seus fotograbados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos aos

Talleres de fotograbado ESPASA-CALPE S. A.

Rios Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

Xa está a venda

O PORCO DE PÉ

(N O V E L A)

por Vicente Risco.

OS PEDIDOS A NOSA ADMINISTRACIÓN

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19

Teléfono 28

OURENSE

Use o novo cristal PUNTAL, fabricación de Zeis,
e escrusiva da

CASA DE LOS LENTES

Plaza Mayor, 18. OURENSE.

Droguería e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luís Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE
Plumeiros **RAFIUM**
De mais dura qu'os de pruma e limpan millor. Véndese en todol-os estabrecimentos do ramo
Andrés Perille - OURENSE

Lea vostede

Os Camiños da Vida

por R. Otero Pedrayo.

BODEGAS GALLEGAS, PEARES E OURENSE
Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE
LOS GALLEGOS blanco e tinto
Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense

SANATORIO QUIRURGICO DE SAN LORENZO
SANTIAGO DE GALICIA
DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina CIRUJANO y **D. Antonio M. de la Riva** GINECÓLOGO

Establecimento dotado de todol-os elementos que exixen a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas da poboazón, moí cerca do paseo da Ferradura
Teléfono número 195
Pra detalles, calquera dos Direitores ou o Médico interno

A hixiene nos nenos

é a garantía da sua saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que âs suas altas calidades meiciñás xunta toda a finura e prefume d'un xabón de tocador.

Contribuie ô perfeito desenrolo das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitísmo.

1pta PASTILLA

JABÓN LA TOJA

ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabón da Toxa ademais de ser o mellor é un producto galego que nos honra no mundo enteiro

AGUAS DE

MONDARIZ

FUENTES DE GÁNDARA Y TRONCOSO

Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en todal-as Boticas, Drogueirías Hotels, Depósitos d'augas minerás, Restaurants e vagós-camas de todol-os trés

Estas augas, de sona universal son o remedio enxebre e eficacísemo cand'un quer combater o Artritismo, a Diabetes, Desnutrizón, Obesidades diversas, doenzas do Aparello dixestivo, Anemia e Neurastenia

Riquisma auga de mesa gaseada naturalmente

MONDARIZ-BALNEARIO Áchase á 35 Km. de VIGO